

Η Οικονομική Κρίση και η Κρίση της Οικονομικής Επιστήμης

Τρέχουσες εξελίξεις στην κυρίαρχη
οικονομική σκέψη και τι σηματοδοτούν

Δημήτρης Μυλωνάκης

Πανεπιστήμιο Κρήτης

Εξελίξεις σε άλλες επιστήμες

- Ωκεανογραφία (freak waves)
- Επιστήμη εγκεφάλου (πλαστικότητα εγκεφάλου)

- Αναφορά στις εξελίξεις σε δύο θετικές επιστήμες όχι τυχαία
- Προσπάθεια κυρίαρχη οικονομικής επιστήμης μετά την οριακή επανάσταση να μιμηθεί τις θετικές επιστήμες (κυρίως τη Νευτώνεια φυσική και τη στατική μηχανική)

Παραλληλισμός με την ωκεανογραφία:

- Η τρέχουσα οικονομική κρίση αντιπροσωπεύει μια κατάδηλη ανωμαλία για όλες τις υπάρχουσες κυρίαρχες οικονομικές θεωρίες. Ένα τεράστιο κύμα συγκλόνησε την παγκόσμια οικονομία, μια κρίση η οποία πρότερα θεωρείτο αδύνατη από την κυρίαρχη οικονομική θεώρηση που εδράζεται αφενός στα μαθηματικά υποδείγματα και αφετέρου στην διττή υπόθεση του αντιπροσωπευτικού ορθολογικού ατόμου και των αποτελεσματικών αγορών
- Τα χρησιμοποιούμενα γραμμικά υποδείγματα και τα περίφημα “καμπανάκια” του Gauss παράγονται από αυτά, αποκλείουν την εμφάνιση ενός τέτοιου σπάνιου γεγονότος. Όχι μόνο απέτυχαν τα υποδείγματα αυτά να προβλέψουν την εμφάνιση της κρίσης, αλλά ακόμα και μετά την εκδήλωσή της, ουδεμία επαρκής ερμηνεία της είναι δυνατή στο πλαίσιο της κυρίαρχης οικονομικής σκέψης.

Bezemer: “No One Saw This Coming” Understanding Financial Crisis Through Accounting Models (2009)

- Αναλυτές που προέβλεψαν την κρίση στην αγορά στεγαστικών δανείων
- Dean Baker, US co-director, Center for Economic and Policy Research
- Wynne Godley, Levy Economics Institute of Bard College
- Fred Harrison, UK Economic commentator
- Michael Hudson, Professor, University of Missouri
- Eric Janszen, US investor and iTulip commentator
- Steve Keen, Australia associate professor, University of Western Sydney
- Jakob Brøchner Madsen & Jens Kjaer Sørensen, Copenhagen University
- Kurt Richebächer, US private consultant and investment newsletter writer
- Nouriel Roubini, US professor, New York University
- Peter Schiff , US stock broker, investment adviser and commentator
- Robert Shiller , US professor, Yale University

- Τι κοινό έχουν: χρήση λογιστικών μοντέλων (accounting or flow-of-funds models) βασισμένα σε ισολογισμούς νοικοκυριών, επιχειρήσεων και της κυβέρνησης
- ΕΕ, ΟΟΣΑ, ΔΝΤ: χρήση κυρίαρχων μαθηματικών μοντέλων Γενικής Ισορροπίας: απέτυχαν στο σύνολό τους να προβλέψουν την κρίση

- Χαρακτηριστικά λογιστικών μοντέλων
- Keen (2006), Hudson (2006a, 2006b), και ιδίως με τον Godley (1999, επίσης, Godley και Lavoie 2007a, 2007b).
- Βασικά χαρακτηριστικά των μοντέλων αυτών είναι: α) η κυκλική ροή αγαθών και χρήματος, β) η χωριστή αναπαράσταση των αποθεμάτων/stocks (αποθέματα/inventories, πλούτος και χρέος) και ροών (αγαθά, υπηρεσίες και κεφάλαια/funds), γ) η σαφής μοντελοποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα ξεχωριστά από την πραγματική οικονομία, επιτρέποντας έτσι την ανεξάρτητη επίδραση του χρηματοπιστωτικού τομέα στην ανάπτυξη και συρρίκνωση της οικονομίας, (δ) η μη βελτιστοποιητική συμπεριφορά των οικονομικών παραγόντων σε περιβάλλον αβεβαιότητας και (ε) η χρήση λογιστικών ταυτοτήτων (και όχι της έννοιας της ισορροπίας) ως καθοριστικών παραγόντες των αποτελεσμάτων του μοντέλου που έχουν ως έναυσμα κάποιο σοκ που προέρχεται από το περιβάλλον ή την οικονομική πολιτική.

Παράδειγμα μοντέλου γενικής ισορροπίας

«Washington University Macro Model» (WUMM) που χρησιμοποιείται στην χάραξη της οικονομικής πολιτικής των ΗΠΑ. Το "WUMM" είναι ένα τριμηνιαίο οικονομετρικό σύστημα με περίπου 600 μεταβλητές, 410 εξισώσεις και 165 εξωγενείς μεταβλητές.

Διαφορές ανάμεσα στις άλλες επιστήμες και τα οικονομικά:

1. Επιστημολογικές
2. Στις άλλες επιστήμες: νέα διαθέσιμα στοιχεία.

Στην οικονομική επιστήμη τα στοιχεία προϋπήρχαν:

- Προηγούμενες συστημικές κρίσεις και βαθιές υφέσεις: 1870-80, 1930-40, 1970-80
- Eichengreen και Borbo (2002) έχουν μετρήσει ούτε λίγο ούτε πολύ 139 τραπεζικές και συναλλαγματικές κρίσεις μεταξύ του 1973 και του 1997 (δηλ. κατά την πρώιμη περίοδο της χρηματιστικοποίησης)

Πρώτες αντιδράσεις της επιστημονικής κοινότητας

- Buiter (2009) μιλάει “για την ατυχέστατη αχρηστία της συντριπτικής πλειοψηφίας των κυρίαρχων ακαδημαϊκών και νομισματικών οικονομικών”
- Krugman (2009: 53-54) “ο κλάδος των οικονομικών εκτροχιάσθηκε διότι οι οικονομολόγοι ως σύνολο μπέρδεψαν την ομορφιά των φαινομενικά εντυπωσιακών μαθηματικών με την αλήθεια ... Η κύρια αιτία της αποτυχίας του επαγγέλματος ήταν η επιθυμία για μια διανοητικά κομψή προσέγγιση που θα ερμήνευε τα πάντα και θα προσέφερε στους οικονομολόγους την ευκαιρία να επιδείξουν τη μαθηματική δεινότητά τους”.

- Βασικό ερώτημα: θα προκαλέσει η κρίση αυτή μία παρόμοια επενέργεια στην οικονομική επιστήμη;
- Richard Posner: αυτό που συντελείται σήμερα στην οικονομική επιστήμη μετά την εκδήλωση της κρίσης επαναφέρει θύμησες αυτού “πού συνέβη στην Κοσμολογία όταν ο Edwin Hubble ανακάλυψε πως το σύμπαν διαστέλλεται και είναι πολύ μεγαλύτερο από όσο πίστευαν οι επιστήμονες. Η επιστημονική κοινότητα εισήλθε σε περίοδο αναταραχής, με πολλούς φυσικούς να προσκολλώνται στις υπάρχουσες θεωρίες και άλλους να ανακαλύπτουν τη θεωρία του Big Bang” (Cassidy, 2010: 28).

Αντιδράσεις στη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930

- Η άποψη που επικρατούσε στο πλαίσιο της Νεοκλασικής Θεωρίας πριν από το κραχ του 1929 ήταν ότι οι αγορές είναι αποτελεσματικές και αν αφεθούν μόνες τους θα τείνουν να επιστρέψουν πίσω στην ισορροπία (υπόθεση αποτελεσματικών αγορών).
- Αυτή η πεποίθηση βασίστηκε σε δύο υποθέσεις:
 1. Ο νόμος του Say: η προσφορά δημιουργεί τη δική της ζήτηση. Εάν αυτό είναι σωστό, αποκλείεται η πιθανότητα κρίσης
 2. Η ανεργία είναι αποτέλεσμα υψηλών μισθών. Η μείωση των μισθών θα φέρει την οικονομία πίσω στην πλήρη απασχόληση.

- Στη βάση αυτών των πεπιοθήσεων, οι αγορές αφέθηκαν μόνες τους για να αντιμετωπίσουν την κρίση.
- Η επακόλουθη βαθύτερη κρίση του 20ού αιώνα έπληξε την αξιοπιστία της νεοκλασικής θεωρίας και την πίστη στις αυτορυθμιζόμενες ικανότητες της αγοράς.
- Το όλο οικοδόμημα κατέρρευσε μετά το κραχ του 1929. Ή έτσι φάνηκε τουλάχιστον προς στιγμήν.

- Το θεωρητικό κενό καλύφθηκε από τη *Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος* του John Maynard Keynes (1936)
- Αυτή είναι μια περίπτωση στην οποία μπορεί κανείς να ισχυριστεί με ασφάλεια ότι οι δραματικές αλλαγές στην οικονομική σφαίρα προκάλεσαν σημαντικές αλλαγές στην οικονομική σκέψη
- Ο στόχος του Κέυνς ήταν να σώσει τον καπιταλισμό από τις δικές του υπερβολές, θέτοντας ως κεντρικό του στόχο την επίτευξη πλήρους απασχόλησης
- Ένας από τους λόγους για τους οποίους το βιβλίο του Κέυνς είχε τη δυνατότητα να επιφέρει μια μεταβολή του παραδείγματος *a la* Kuhn είναι ότι παρά τις αδυναμίες του, οι αλλαγές που θα μπορούσε ενδεχομένως να επιφέρει ήταν αλλαγές εξωγενής σε σχέση με την υφιστάμενη οικονομική σκέψη, με την έννοια ότι ξέφευγε από τις νεοκλασικές αντιλήψεις με σημαντικούς τρόπους

Υπήρξε πραγματικά μια "Κεϋνσιανή Επανάσταση";

- Οι θεωρητικές καινοτομίες του Keynes
 1. Απομακρύνεται από το επίπεδο του ατόμου προς το μακρο επίπεδο
 2. Είναι κατά του νόμου του Say, της έννοιας των αυτορυθμιζόμενων αγορών και του δόγματος ότι οι υψηλοί μισθοί προκαλούν ανεργία
 3. Αντ' αυτών προτείνει την έννοια της "ανεπαρκούς ζήτησης" και της "ισορροπίας με ανεργία"
 4. Αναδεικνύει το ρόλο του κράτους και της κυβέρνησης στη ρύθμιση της οικονομίας
 5. Ρόλος της ριζικής αβεβαιότητας

Αρκετά ριζικές αλλαγές. Αλλά επέφεραν επανάσταση στην οικονομική επιστήμη;

1. Αποτελέσματα στο επίπεδο της οικονομικής πολιτικής: 1945-70

- Χρυσή εποχή του καπιταλισμού
- Η εποχή της παραδοσιακής σοσιαλδημοκρατίας και των κεϋνσιανών παρεμβατικών πολιτικών.
- Η ταχεία ανάπτυξη συνδυάστηκε με χαμηλό πληθωρισμό, χαμηλή ανεργία και άνοδο του βιοτικού επιπέδου.
- Γένεση και επέκταση του κράτους πρόνοιας, πολιτικές αναδιανομής αλλά και δραματική αύξηση των στρατιωτικών δαπανών.
- Οι βαθιές κυκλικές διακυμάνσεις εξαφανίζονται, πόσο μάλλον οι δομικές κρίσεις, όπως της δεκαετίας του '30
- Νίξον (τέλος της δεκαετίας του '60): "Είμαστε όλοι Κεϋνσιανοί τώρα"

2. Θεωρητικές επιδράσεις: πιο περιορισμένες. ΓΙΑΤΙ?

Φορμαλιστική Επανάσταση

- Νέα διαδικασία: Μαθηματικοποίηση, φορμαλισμός, αξιωματικοποίηση (απογειώθηκε στη δεκαετία του '50)
- Milton Friedman (1953), "Η Μεθοδολογία της Θετικής Οικονομικής":
 1. Ο ρόλος της οικονομικής θεωρίας δεν είναι να εξηγήσει τα οικονομικά φαινόμενα αλλά να κάνει σωστές προβλέψεις.
 2. Οι υποθέσεις δεν πρέπει να είναι αναγκαστικά ρεαλιστικές, εφόσον κάνουν σωστές προβλέψεις

- Φορμαλισμός στα οικονομικά: έμφαση στις μαθηματικές τεχνικές παρά στην εξήγηση των οικονομικών φαινομένων.

Θρίαμβος της μορφής επί της ουσίας.

Η αφαίρεση και η μαθηματική μοντελοποίηση κερδίζουν το πάνω χέρι σε βάρος άλλων τρόπων ανάλυσης και συλλογιστικής

Debreu, 1959, σ. Χ; 1986, σελ. 1265:

"Η θεωρία της αξίας αντιμετωπίζεται εδώ με τα πρότυπα αυστηρότητας της σύγχρονης σχολής των μαθηματικών", σύμφωνα με την οποία "μια ατομική θεωρία έχει μια μαθηματική μορφή που είναι σε εντελώς αποκομμένη από το οικονομικό της περιεχόμενο«

- Παράδειγμα του Roubini
- Μελέτη Klamer and Colander (1990)

- Προϋπόθεση για να συμβεί αυτό ήταν ο εξοστρακισμός του κοινωνικού και ιστορικού στοιχείου από την οικονομική θεωρία.
- Αυτό συνέβη κατά την μετάβαση από την (κλασική) πολιτική οικονομία στην (θετική) οικονομική μέσω της οριακής επανάστασης
- Στόχος: η κατασκευή ενός θεωρητικού σώματος γενικής ισχύος, ανεξαρτήτως κοινωνικού περιβάλλοντος και ιστορικού πλαισίου όπως στις θετικές επιστήμες και ειδικότερα τη (Νευτώνια) φυσική και τη στατική μηχανική.

- Alan Greenspan (Πρόεδρος της FED, Νοεμ. 2008):

"Ήταν η αποτυχία σωστής τιμολόγησης τέτοιων επικίνδυνων περιουσιακών στοιχείων (assets) που προκάλεσε την κρίση. Τις τελευταίες δεκαετίες, έχει αναπτυχθεί ένα τεράστιο σύστημα διαχείρισης κινδύνων και τιμολόγησης, συνδυάζοντας τις καλύτερες ιδέες των μαθηματικών και των εμπειρογνομώνων σε θέματα χρηματοδότησης, που υποστηρίζονται από τις σημαντικές εξελίξεις στην τεχνολογία πληροφορικής και επικοινωνιών ... Αυτό το σύγχρονο μοντέλο διαχείρισης κινδύνων έμεινε σε ισχύ εδώ και δεκαετίες. Το όλο πνευματικό οικοδόμημα κατέρρευσε το καλοκαίρι του περασμένου έτους ...".

Νεοκλασική Σύνθεση

- Μετά τη φορμαλιστική επανάσταση της δεκαετίας του 1950, μόνο εκείνες οι πτυχές της σκέψης του Κέυνς που μπορούσαν να μοντελοποιηθούν μαθηματικά ενσωματώθηκαν σε αυτό που αποκαλείται "νεοκλασική σύνθεση".
- Hicks IS/LM (1937)
- Νεοκλασική σύνθεση της δεκαετίας του 1950 (Patinkin)
- Μπάσταρδος Κεϋνσιανισμός (Joan Robinson)
- Υδραυλικός Κεϋνσιανισμός (Allan Coddington, 1983):
Όλες οι νέες και ριζοσπαστικές πτυχές της σκέψης του είτε καταλείφθηκαν είτε αναδιατυπώθηκαν σε μαθηματική και διαγραμματική μορφή, καθιστώντας τις μη αναγνωρίσιμες.

- Robert Skidelsky (2009)

"Ο Κέυνς επέβαλε τον εαυτό του στο επάγγελμα με μια σειρά από βαθιές ιδέες που ταίριαζαν ταραγμένη εποχή του. Αλλά αυτά δεν θα μπορούσαν ποτέ να ενσωματωθούν σωστά στον πυρήνα της οικονομικής επιστήμης"

- Αποτέλεσμα της φορμαλιστικής επανάστασης, αλλά και του στασιμοπληθωρισμού και της δημοσιονομικής κρίσης του κράτους της δεκαετίας του '70: η εξάλειψη των οικονομικών του Κέυνς από την μακροοικονομική θεωρία και τη μετατροπή τους στο Νέο Κεϋνσιανισμό των ατελειών της μικροοικονομικής αγοράς
- 1970-80: Μονεταριστική και νέα κλασσική αντεπανάσταση: Οικονομικά της νεοφιλελεύθερης εποχής του Ρέιγκαν και της Θάτσερ (δεκαετία του '80): δίδυμες υποθέσεις των ορθολογικών προσδοκιών και των αποτελεσματικών αγορών

- Σηματοδοτούν την επιστροφή στην εποχή πριν από τον Κέυνς, τον εικονικό κόσμο της φαντασίας του οικονομολόγου που κατοικείται από απόλυτα ορθολογικούς και εγωιστικούς ανθρώπους, που σχηματίζουν ορθολογικές προσδοκίες για το μέλλον και ανταλλάσσουν τα προϊόντα τους σε πλήρως ανταγωνιστικές αγορές, έναν εικονικό κόσμο που διαταράσσεται μόνο από τυχαίες αναταράξεις και, φυσικά, από την όχι και τόσο τυχαία κυβέρνηση.

Αποτελέσματα της φορμαλιστικής επανάστασης και της κυριαρχίας των νεοκλασικών οικονομικών

1. Παντελής έλλειψη ανοχής σε οποιασδήποτε
εναλλακτική προσέγγιση.

Την ίδια μοίρα με τον Κεϋνσιανισμό αντιμετώπισε οποιαδήποτε άλλη προσπάθεια να προσφέρει ένα διαφορετικό τρόποσ ανάλυσης, τόσο πολύ ώστε στην εποχή μας οτιδήποτε δεν προσφέρεται για μαθηματική μοντελοποίηση μοντελοποιηθεί, θεωρείται μη οικονομικό, μη επιστημονικό και δεν λαμβάνεται υπόψη.

2. Διανοητικά βάρβαρα αντιμετώπιση της ιστορίας της
οικονομικής σκέψης και της οικονομική μεθοδολογίας

3. Η αλαζονεία του κυρίαρχου που εκδηλώνεται επίσης και ως αδιαφορία προς οποιαδήποτε κριτική, ακόμη και ενδογενή κριτική προερχόμενη από τις τάξεις του νεοκλασικισμού.

Παραδείγματα:

- Το θεώρημα της αδυναμίας (impossibility theorem) του Arrow, σύμφωνα με το οποίο δεν μπορεί να υπάρχουν συναρτήσεις προτιμήσεων και κοινωνικής ευημερίας που να συμπεριφέρονται με τον τρόπο που προσδιορίζει η οικονομική θεωρία
- Διαμάχη περί κεφαλαίου ανάμεσα στο Κάιμπριτζ της Μασσαχουσέτης και το Κάιμπριτζ της Αγγλίας (Cambridge Capital Controversy, 1968), όπως παραδέχθηκαν όλες οι εμπλεκόμενες πλευρές, τα προβλήματα μέτρησης του συναθροιστικού κεφαλαίου (aggregate capital) σε υποδείγματα συναθροιστικών συναρτήσεων παραγωγής (aggregate production function models)
- Το θεώρημα της αδυναμίας (impossibility theorem) των Sonnenschein-Mantel-Debreu (SMD), το οποίο κατέδειξε ότι οι συναρτήσεις συναθροιστικής υπερβάλλουσας ζήτησης είναι αυθαίρετες και αμφισβήτησε τη σταθερότητα του σημείου γενικής ισορροπίας

- Ποιο ήταν το αποτέλεσμα; Η κυρίαρχη οικονομική απλά συνέχισε την πορεία της, σαν να μην υπήρξαν ποτέ αυτές οι κριτικές.
- Rivzi (2003: 390): «ελάχιστα από τα προβληματικά σημεία της θεωρίας εξαλείφθηκαν: οι συναρτήσεις κοινωνικής ευημερίας, οι συναρτήσεις συναθροιστικής ζήτησης και η ισορροπία κατά Nash, εξακολουθούν να κατέχουν περίοπτη θέση στα εγχειρίδια»

4. Το θεσμικό μονοπώλιο που χαίρει η ακαδημαϊκή ελίτ του επαγγέλματος, όπως αυτό εκφράζεται από τις θέσεις που κατέχουν οι εκπρόσωποί της στα κορυφαία πανεπιστημιακά ιδρύματα και επιστημονικά περιοδικά, το γεγονός ότι έχει πρόσβαση στην μερίδα του λέοντος της χρηματοδότησης, ότι καταλαμβάνει κεντρικές διαχειριστικές θέσεις, και ότι σε μέλη αυτής της ελίτ απονέμεται το 90% των εμπονομαζόμενων «βραβείων Νόμπελ».
5. Τέλος, υπάρχουν και τα διαπλεκόμενα συμφέροντα πολλών πανεπιστημιακών, που δραστηριοποιούνται κυρίως στο χρηματοπιστωτικό τομέα, μια διάσταση που εντάθηκε κατά την διάρκεια της χρηματιστικής περιόδου μετά το 1980.

- Ο Philip Mirowski (2010: 39) διερωτάται:
“[ε]νδιαφέρεται κανένας για το γεγονός ότι ο Martin Feldstein συμμετείχε στο συμβούλιο της AIG, όταν η τελευταία οδηγήθηκε στην καταστροφική αποτυχία της; ή για το ότι ο Paul Krugman υπήρξε σύμβουλος της Enron [...]; έχει κανείς περιέργεια για την ιστορία χρηματοδότησης και οργάνωσης του Σχολής του Σικάγου; ενδιαφέρεται κάποιος για το γεγονός πως ο Larry Summers εργαζόταν για αναρίθμητα κερδοσκοπικά κεφάλαια και επενδυτικές επιχειρήσεις προτού αυτά διασωθούν από μια επιτροπή που περιλάμβανε τον ίδιο τον Larry Summers;”.

Η απόκριση της κυρίαρχης οικονομικής στην κρίση

- Η εικόνα που έχουμε διαγράψει έως τώρα για την κατάσταση της επιστήμης μας, δεν αφήνει πολλά περιθώρια αισιοδοξίας. Πέραν μερικών οξύτατων κριτικών, προερχόμενων κυρίως από το κεϋνσιανό και το νεοκεϋνσιανό στρατόπεδο (συμπεριλαμβανομένων εκπροσώπων όπως οι Krugman, Stiglitz, Skidelsky, αλλά και του καθηγητή του Πανεπιστημίου του Chicago Posner), οι μέχρι στιγμής αντιδράσεις κάθε άλλο παρά αισιοδοξία αποπνέουν.

Τρεις βασικές απαντήσεις

1. Σχολή του Σικάγο και οι νεοφιλελεύθεροι οικονομολόγοι: business as usual

Fama (2010): "Δεν γνωρίζουμε τι προκαλεί υφέσεις. Τώρα δεν είμαι μακροοικονομολόγος, οπότε δεν αισθάνομαι άσχημα γι 'αυτό. (Γέλια) Δεν γνωρίζαμε ποτέ ... Η οικονομική επιστήμη δεν είναι πολύ καλή στην εξήγηση των μεταβολών στην οικονομική δραστηριότητα "

Cochrane (2010) "οι ορθολογικές προσδοκίες και οι αποτελεσματικές αγορές συνάδουν και με ένα κραχ στις τιμές ... Αυτό που λέει η υπόθεση των αποτελεσματικών αγορών είναι ότι οι τιμές σήμερα περιέχουν τις διαθέσιμες πληροφορίες για το μέλλον."

2. Για άλλους, είναι αδήριτης σημασίας η ανάγκη να δημιουργήσουμε “ρεαλιστικότερα” υποδείγματα, τα οποία θα λαμβάνουν υπόψη

1. είτε τις ατέλειες της αγοράς, όπως υποστηρίζουν οι νέοι κεϋνσιανοί (δες Stiglitz, 2009, Solow, 2010),

2. είτε τη δυναμική της αγοράς (market dynamics) μέσα από “την χρήση διαφορετικού τύπου μαθηματικών”, ή πιο περίπλοκων υποδειγμάτων προερχόμενων από τη μηχανική, την επιστήμη των υπολογιστών, ή τη φυσική (Colander et al., 2009, Keen, 2009: 6).

Για τον Solow υπάρχουν άλλες παραδόσεις στα οικονομικά που περιλαμβάνουν “τις πολυποίκιλες τριβές και ατέλειες των αγορών, όπως η ακαμψία τιμών και μισθών, η ασυμμετρία στην πληροφόρηση, η χρονική υστέρηση, και ούτω καθ’ εξής”, οι οποίες και προσφέρουν προσφορότερους τρόπους μακροοικονομικής ανάλυσης.

3. Η επιστροφή στον Keynes αποτελεί την τρίτη διέξοδο διαφυγής. Αυτό πραγματώνεται με την ανάσυρση κάποιας πτυχής των οικονομικών του Keynes η οποία έχει λησμονηθεί από την κυρίαρχη οικονομική σκέψη. Η πτυχή που συνήθως ανασύρεται είναι η ριζική αβεβαιότητα και τα ζωικά πνεύματα που αυτή συνεπάγεται στο πλαίσιο του καπιταλισμού (Skidelsky, 2009, Akerlof και Shiller, 2009).

Akerlof and Shiller (2009): *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*

- Σχετίζεται με την συμπεριφορική σχολή (behavioural school), η οποία αναζητά την βαθύτερη ερμηνεία των οικονομικών φαινομένων μέσω της αναψηλάφησης της ψυχοσύνθεσης των ατόμων. Η έμφαση, δηλαδή, δίνεται στους ψυχολογικούς και συνήθως ανορθολογικούς παράγοντες που επιδρούν στην ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως για παράδειγμα οι προσδοκίες, η τιμιότητα, η διαφθορά, η αυταπάτη του χρήματος κ.ά., τα οποία και χαρακτηρίζονται από τους αναλυτές ως οι “κινητήριοι μοχλοί της οικονομίας” (Akerlof και Shiller, 2009: viii, ix).

- Το αφήγημα:
αβεβαιότητα → έντονες αλλαγές στις προσδοκίες
→ σημαντικές μεταβολές στις τιμές των μετοχών
→ απότομες μεταβολές στην κατανάλωση, τις επενδύσεις και την απασχόληση.
- Αυτό όμως που δεν εξηγείται, είναι από που προέρχεται η αβεβαιότητα αυτή και ποιες είναι οι οντολογικές θεμελιώσεις της ανορθολογικής συμπεριφοράς. Και τα δύο θα πρέπει να ειπωθούν ως εγγενή, δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού συστήματος, τα οποία όμως απουσιάζουν συστηματικά από το σύνολο αυτών των προσεγγίσεων.

Συμπεριφορική Οικονομική

- Η συμπεριφορική οικονομική απετέλεσε ένα από τα πλέον ρηξικέλευθα ερευνητικά προγράμματα που αναπτύχθηκαν μέσα στο πλαίσιο των κυρίαρχων οικονομικών τα τελευταία χρόνια.
- Άλλα τέτοιου τύπου ερευνητικά προγράμματα περιλαμβάνουν την (κλασική, συμπεριφορική, εξελικτική) θεωρία παιγνίων, τα πειραματικά οικονομικά, η εξελικτική οικονομική, τη θεωρία της πολυπλοκότητας (complexity theory) και τη νευροοικονομική.
- Η εμφάνιση αυτών των νέων ερευνητικών προγραμμάτων εξώθησε σχολιαστές όπως τους Colander και Davis να μιλήσουν για τον “θάνατο των νεοκλασικών οικονομικών”, και τη μετάβαση από την “νεοκλασική κυριαρχία”, στον “mainstream πλουραλισμό” (Colander, 2000, Davis, 2006).

- Ένα κοινό στοιχείο του συνόλου αυτών των νεότευκτων ερευνητικών προγραμμάτων είναι πως προέρχονται από επιστημονικά πεδία εκτός των οικονομικών, όπως τα μαθηματικά (θεωρία παιγνίων), η ψυχολογία (συμπεριφορικά οικονομικά), η δαρβινική βιολογία (εξελικτικά οικονομικά), οι νευροεπιστήμες (νευροοικονομικά), ενώ και η πειραματική μέθοδος εφαρμόζεται ευρέως στις θετικές και φυσικές επιστήμες.
- Αυτή η διαδικασία εισαγωγής μεθόδων και εννοιών από άλλες επιστήμες αποκαλείται "ανάστροφος ιμπεριαλισμός" ("inverse imperialism"), και οδήγησε τον Davis (2006: 9) στο συμπέρασμα πως τα εν λόγω επιστημονικά προγράμματα αντιπροσωπεύουν "γνήσια διαφορετικές προσεγγίσεις".
- Σηματοδοτεί όμως αυτή η διαδικασία έναν πραγματικά γνήσιο επιστημονικό πλουραλισμό; Η απάντηση είναι πως όχι.

- Γιατί;
- Δύο κοινά θεμελιακά στοιχεία:
 1. την υιοθέτηση της αξιωματικής κατασκευής υποδειγμάτων ως την κατ'εξοχή μεθοδολογική τους προσέγγιση,
 2. την εστίαση στο ορθολογικό άτομο (homo economicus): μεθοδολογικός ατομισμός

- Σύμφωνα με τα νέα ερευνητικά πορίσματα που προέρχονται από τον χώρο των πειραματικών και συμπεριφορικών οικονομικών, ο περίφημος homo economicus (το οικονομούν άτομο) της φαντασίας του οικονομολόγου αποτελεί μια παρωχημένη θεωρητική κατασκευή.
- Έχει αποδειχθεί τόσο πειραματικά όσο και θεωρητικά πως η ανθρώπινη συμπεριφορά υπόκειται σε γνωστικούς και συναισθηματικούς περιορισμούς, με νέα στοιχεία, όπως τα προ-κοινωνικά χαρακτηριστικά (τιμιότητα, αμοιβαιότητα, αλtruισμός κ.α.), να διεισδύουν στον καμβά της ανθρώπινης συμπεριφοράς, και να καθιστούν τα άτομα περισσότερο ανθρώπινα και λιγότερο πλάσματα-ρομπότ όπως ο homo economicus (Frey και Benz, 2004: 68-75).

- Ίσως ο πιο σημαίνων κοινός παρανομαστής των περισσότερων από τα νέα αυτά πορίσματα είναι πως δεν υφίσταται σε καμία περίπτωση το περίφημο αντιπροσωπευτικό άτομο, καθώς τα άτομα μορφοποιούνται μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό περιβάλλον τους.

- Μια σημαντική μελέτη περίπτωσης (case study) που το αναδεικνύει αυτό, αποτελεί μια συγκριτική διαπολιτισμική μελέτη δεκαπέντε διαφορετικών μικρών κοινωνιών, η οποία κατέδειξε ότι το υπόδειγμα της εγωιστικής συμπεριφοράς, σύμφωνα με το οποίο οι άνθρωποι δρουν με αποκλειστικό γνώμονα τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητάς τους, απέτυχε σε όλες τις κοινωνίες που εξέτασαν. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα αυτής της πειραματικής μελέτης, η συμπεριφορά των ανθρώπων που εξετάστηκαν αποτελεί συνάρτηση του πολιτισμικού περιβάλλοντός τους (Heinrich et al., 2001).

- Ακόμα εντυπωσιακότερα είναι τα νέα πορίσματα από την επιστήμη του εγκεφάλου, και ειδικότερα στην νευροπλαστική έρευνα, σύμφωνα με τα οποία το πολιτισμικό υπόβαθρο δεν επιδρά μονάχα στις ανθρώπινες αντιλήψεις (το ανθρώπινο μυαλό) αλλά στον ίδιο τον εγκέφαλο (Doïdige, 2007: 287-311).

- Όλα αυτά τα νέα πορίσματα κατατείνουν προς μία συγκεκριμένη κατεύθυνση: πως το κοινωνικό στοιχείο πρέπει να έχει (αναλυτική) προτεραιότητα έναντι του ατομικού, όπως και το μάκρο έναντι του μικρού επιπέδου.
- Όπως το θέτουν οι Heilbroner και Milberg (1995: 8), “η αναγνώριση των αξεδιάλυτων κοινωνικών ριζών της οιασδήποτε συμπεριφοράς, οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι μακρο-θεμελιώσεις πρέπει να προηγούνται της μικροσυμπεριφοράς και όχι το αντίστροφο [...]”.

- Αντ' αυτού όμως βλέπουμε πως τα οικονομικά είτε προβάλλουν τις νόρμες μικροσυμπεριφοράς που έχουν αναπτύξει στην ολότητα των κοινωνικών επιστημών και φαινομένων (μέσω του “ιμπεριαλισμού των οικονομικών”) είτε, όπως με το νέο πεδίο των νευροοικονομικών, αναψηλαφούν τον ανθρώπινο εγκέφαλο για να ανακαλύψουν τον κινητήριο μοχλό της ανθρώπινης συμπεριφοράς, πέρα και πάνω από την επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος.

- Γιατί όμως έχουν έτσι τα πράγματα, και σε τι διαφοροποιείται η τωρινή κατάσταση από την δεκαετία του 1930, όταν και εμφανίστηκαν κάποια ρήγματα με την μορφή της επονομαζόμενης “κεϋνσιανής επανάστασης”, ακόμα και αν, όπως έχουμε αναλύσει ήδη, οι επενέργειες της έγιναν αισθητές κυρίως στην οικονομική πολιτική και όχι στην οικονομική θεωρία;
- Οι διαφοροποιήσεις εδράζονται πρωτίστως στις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και στην κατάσταση μέσα στην οικονομική επιστήμη.

- Στη δεκαετία του '30, και ενώ η Δύση είχε βυθιστεί στη δύννη της Μεγάλης Ύφεσης, η Σοβιετική Ένωση ήταν μια ραγδαία αναπτυσσόμενη οικονομία. Υπό από τις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες, η κείνσιανή πρόσκληση για εντονότερη κρατική παρέμβαση στην οικονομία, αποτελούσε προσαρμογή στην ανάγκη για πραγματισμό και στην “επιτακτική πολιτική επιταγή να αντιμετωπιστεί ο κομμουνισμός” (Skidelsky, 2009: 103). Μετά την κατάρρευση των οικονομιών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και το θρίαμβο του νεοφιλελευθερισμού στην Δύση ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1980, η επιτακτική ανάγκη για παρεμβατικές πολιτικές εξαλείφθηκε.

- Αλλά και εντός της ακαδημαϊκής κοινότητας, η περίοδος του μεσοπολέμου, χαρακτηρίζεται από τον αναντίρρητο επιστημονικό πλουραλισμό μεθόδων και θεωρητικών προσεγγίσεων. Παρότι η νεοκλασική οικονομική ήταν ήδη ανερχόμενη, δεν είχε ακόμα επικρατήσει πλήρως στην οικονομική επιστήμη, με την Παλαιά (Αμερικάνικη) Θεσμική Σχολή να κυριαρχεί στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα οικονομικά τότε ήταν μάλλον μία αφηγηματική επιστήμη παρά μία επιστήμη που βασιζόταν στις τεχνικές (Hodgson, 2009: 1211).

- Συνοψίζοντας, οι αντιδράσεις εκ μέρους των εκπροσώπων της κυρίαρχης οικονομικής στην κρίση κινούνται από το
 1. “τίποτα δεν άλλαξε”
 2. τις εκκλήσεις για αρτιότερα υποδείγματα μέσω της τροποποίησης κάποιων υποκείμενων υποθέσεων ή τη μετατόπιση προς δυναμικότερα υποδείγματα, μέχρι
 3. την επίκληση της ανάγκης για βαθύτερη διεύρυνση στην ανθρώπινη ψυχοσύνθεση.

- Με άλλα λόγια, όπως το θέτει ο Keen (2009: 3), όσο και αν “η ‘ακαταμάχητη ισχύς’ της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης είναι πράγματι τεράστια, το ίδιο ισχύει και για τη δύναμη της αδράνειας σε σχέση με το ‘αμετακίνητο αντικείμενο’ της οικονομικής πίστης”.
- Οι δίδυμοι πυλώνες αυτού του “αμετακίνητου αντικειμένου” είναι η αναπόδραστη εστίαση στο άτομο, είτε αυτό είναι ορθολογικό, είτε όχι, και η αξιωματική μέθοδος οικοδόμησης υποδειγμάτων.

- Μία ελπίδα για μια πραγματικά εναλλακτική θεωρία έγκειται στην πολιτική οικονομία που ξεφεύγει από τους δύο αυτούς πυλώνες. Τι σημαίνει το μέλλον για την πολιτική οικονομία;

- Αυτό που προκύπτει ως αδήριτη αναγκαιότητα για την περαιτέρω εξέλιξη των οικονομικών, είναι η απομάκρυνση από τις μονολιθικές προσεγγίσεις της οικονομικής επιστήμης, όπως αυτές διαγράφηκαν από τα κυρίαρχα οικονομικά που “φετιχοποίησαν” την κατασκευή υποδειγμάτων και το οικονομούν άτομο.

- Απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο πλουραλισμός και η ανάπτυξη μεθόδων και προσεγγίσεων πέρα από τις ατομικιστικές αξιωματικού τύπου προσεγγίσεις προς την κατεύθυνση μιας συστημικής, μακρο-δυναμικής, ιστορικά καθορισμένης και κοινωνικά ενσωματωμένης ανάλυσης του καπιταλισμού, όπου οι κρίσεις θα αντιμετωπίζονται ως ένα φαινόμενο σύμφυτο με τη φύση του καπιταλισμού και θα ερμηνεύονται ενδογενώς.

Heterodox and Political Economy Associations

In Europe

- International Initiative for Promoting Political Economy (IIPPE)
- European Association of Evolutionary Political Economy (EAEPE)
- Association for Heterodox Economics (AHE)
- Post-Keynesian group
- EuroMemorandum group
- Cambridge Social Ontology Group

At a more global level

- World Interdisciplinary Network for Institutional Research (WINIR)
- the Chinese World Political Economy Association.

Student movement

- Post-autistic movement of economics students in France 2000
- Rethinking Economics
- Reteaching Economics

- Heterodox Economics Newsletter: more than 5,000 subscribers, while
- Real-World Economics Review: has more than 20.000 subscribers.
- Time to think big and think global.
- World Economics Association was launched together with two new journals (World Economics Journal and Economic Theory) along the lines of the American Economic Association: more than 12.000 members compared with the 17,000 members of AEA.
- Joint Paris Conference in 2012 (IIPPE, AHE, FAPE): about 650 participants.
- Joint 2019 Conference in Lille (IIPPE, FAPE + AHE + EAEPE): 800 participants expected

Τι χρειάζεται;

- Ανάγκη καλύτερης οργάνωσης και συντονισμένης δράσης
- Ανάγκη για ένα πιο οργανωμένο φοιτητικό μεταρρυθμιστικό κίνημα
- Ανάγκη ριζικής αλλαγής στον τρόπο που διδάσκονται τα οικονομικά
- Ανάγκη να αλλάξουμε τον τρόπο που σκεφτόμαστε για την οικονομία.

Όπως το θέτει ο Κέϋνς (1936) : υπάρχει ανάγκη για "έναν μακρύ αγώνα απόδρασης ... από τους συνήθεις τρόπους σκέψης και έκφρασης ... Η δυσχέρεια δεν βρίσκεται στις νέες ιδέες, αλλά στην αποκόλληση από τις παλιές που, τουλάχιστον για όσους μεγαλώσαμε με αυτές, διακλαδώνονται σε κάθε γωνιά του μυαλού μας".